

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Institutionem et Educationem Pertinentia II (2010)

Romuald Grzybowski

Zakład Historii Nauki, Oświaty i Wychowania Uniwersytetu Gdańskiego w latach 1959–2009¹

Historia wychowania w Gdańsku właściwe warunki dla swego rozwoju znalazła dopiero po 1945 r. Powrót Gdańska do Macierzy otworzył nowy rozdział w dziejach nauki rozwijającej się w jego murach od kilku stuleci². Należy podkreślić, że do 1945 r. Gdańsk nie mógł poszczycić się znaczącym dorobkiem w dziedzinie nauk o wychowaniu³. Ponadto mimo licznych prób podejmowanych na przestrzeni wieków w roku 1945 nadal nie dysponował własnym uniwersytetem⁴. W następstwie tego nauki pedagogiczne zyskały należne warunki rozwoju dopiero w murach utworzonej w 1946 roku Państwowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej⁵. Dla gdańskiej historii wychowania decydujące znaczenie miał zatem charakter i zadania wyższych szkół pedagogicznych. Ponieważ proces ich dostosowywania do potrzeb systemu oświatowego w PRL trwał długo⁶, możliwości rozwoju nauki w tych placówkach w pierwszym okresie ich działalności były niewielkie. Ponadto w pierwszych

---

¹ Artykuł stanowi skróconą i zmienioną wersję opracowania pt. *Pięćdziesięciolecie gdańskiej historii wychowania* złożonego do druku w „Biuletynie Historii Wychowania”.

² Por. m.in.: K. Kubik, L. Mokrzecki, *Trzy wieki nauki gdańskiej*, Wrocław 1976; M. Andrzejewski, L. Mokrzecki, J.A. Włodarski, *Zarys dziejów Uniwersytetu Gdańskiego*, Gdańsk 2006, s. 9–24.

³ Prof. Lech Mokrzecki wskazuje jednak, że uczeni gdańscy już w XVIII w. podejmowali badania nad przeszłością gdańskiego szkolnictwa. Podobne zjawisko dostrzega też w drugiej połowie XIX i początkach XX w. Por. L. Mokrzecki, *Współczesne kierunki badań nad dziejami oświaty i nauki w środowisku gdańskim i ich najnowsze wyniki*, [w:] *Historia wychowania w XX wieku. Dorobek i perspektywy*, pod red. T. Gumuły, J. Krasuckiego, S. Majewskiego, Kielce 1998, s. 515.

⁴ R. Grzybowski, *Uniwersytet Gdański*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, pod red. T. Pilcha, t. VI, Warszawa 2007, s. 991–996.

⁵ Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 24 września 1946 r. W tym czasie powołano do życia także PWSP w Krakowie, Łodzi i Katowicach, Dz. Urz. Min. Ośw., 1946, nr 11, poz. 376. Do 1954 r. PWSP należała do kategorii wyższych szkół zawodowych nieakademickich o trzyletnim okresie kształcenia.

⁶ Por. R. Grzybowski, *Wyższe szkoły pedagogiczne w Polsce w latach 1946–1956*, Gdańsk 2000, s. 54–72.

kilkunastu latach istnienia wyższych szkół pedagogicznych pedagogika i związana z nią historia wychowania spełniały zaledwie rolę pomocniczą w procesie kształcenia nauczycieli. Wszakże historia wychowania jako przedmiot kształcenia obecna była już w pierwszym planie studiów PWSP w Gdańsku⁷.

W wymiarze organizacyjnym historia wychowania w WSP w Gdańsku rozwijała się w ramach utworzonej w 1953 r. Katedry Pedagogiki, która – obok Zakładu Pedagogiki – prowadziła Zakład Psychologii i Zakład Historii Wychowania⁸. Podobnie jak pedagogika, historia wychowania funkcjonowała w obrębie Wydziału Filologiczno-Historycznego. Do jej wyodrębnienia się i usamodzielnienia organizacyjnego w postaci katedry przyczyniła się decyzja Ministerstwa Oświaty o uruchomieniu w WSP w Gdańsku z dniem 1 października 1958 r. kierunku pedagogika⁹. Decyzja ta doprowadziła do wielu zmian w strukturze Wydziału Filologiczno-Historycznego, w tym m.in. do powołania z dniem 1 lipca 1958 r. sekcji pedagogiki¹⁰. Właśnie w jej ramach zaczęto tworzyć nowe katedry zajmujące się kształceniem studentów pedagogiki oraz podejmujące badania naukowe z zakresu nauk o wychowaniu¹¹.

Jako pierwszą spośród nowych katedr pedagogicznych powołano z dniem 1 października 1959 r. Katedrę Historii Oświaty i Wychowania¹². Została ona utworzona na bazie dorobku naukowego (ówczesnego) doc. dr Kazimierza Kubika oraz jego współpracowników. W 1969 r. Katedra Historii Oświaty i Wychowania, podobnie jak inne katedry w całym szkolnictwie wyższym w Polsce, przemianowana została na Zakład Historii Oświaty i Wychowania i włączona w struktury utworzonego z dniem 1 października 1969 r. Instytutu Pedagogiki i Psychologii WSP (od 1970 r. Uniwersytetu Gdańskiego)¹³. Począwszy od 1975 r., Zakład wchodził w skład Instytutu Pedagogiki UG, przy czym w roku 1983, z inicjatywy prof. dr hab. Lecha Mokrzeckiego, ówczesnego kierownika Zakładu oraz dyrektora Instytutu Pedagogiki UG, został przemianowany na Zakład Historii Nauki, Oświaty i Wychowania.

---

⁷ Na realizację treści nauczania z zakresu historii wychowania przeznaczono 3 godziny na trzecim roku studiów. Por. Plan godzin i wytyczne programu nauki w Państwowej Wyższej Szkole Pedagogicznej (załącznik do statutu Państwowych wyższych szkół pedagogicznych). Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 12 marca 1946 r. w sprawie statutu Państwowych Wyższych Szkół Pedagogicznych, Dz. Urz. Min. Ośw., 1946, nr 2, poz. 47.

⁸ Jednak właściwy rozwój historii wychowania nastąpił dopiero po jej wyodrębnieniu się ze struktur Katedry Pedagogiki, którą kierowała w tym czasie doc. dr Romana Miller.

⁹ R. Grzybowski, *Początki oraz niektóre aspekty rozwoju nauk pedagogicznych w Gdańsku po 1945 roku*, [w:] *Gdańskie rodowody pedagogiczne. Geneza, kontynuacje, inspiracje, przeniesienia znaczeń wychowawczych*, pod red. E. Rodziejewicz, K. Rzedzieckiej, E. Zalewskiej, Gdańsk 2004, s. 115.

¹⁰ Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 19 maja 1958 r. w sprawie zmian organizacyjnych w WSP w Gdańsku, Dz. Urz. Min. Ośw., 1958, nr 8, poz. 96.

¹¹ W 1957 r. powołano Katedrę Psychologii, a w roku 1958 Katedrę Socjologii.

¹² Z dniem 1 X 1959 r. Katedra Historii Oświaty i Wychowania uzyskała status autonomicznej jednostki Wydziału Humanistycznego WSP. Por. *Działalność naukowa Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Gdańsku w latach 1958–1959*, „Biuletyn nr 1 WSP w Gdańsku” 1960, s. 7.

¹³ Instytuty wprowadzono w całym szkolnictwie wyższym w Polsce na podstawie art. 9 ustawy z dnia 5 listopada 1958 r. o szkolnictwie wyższym.

***

Właściwy rozwój badań z zakresu historii wychowania w WSP w Gdańsku przypada na okres po roku 1956¹⁴. Zaczęły wtedy ukazywać się nie tylko pojedyncze artykuły naukowe i recenzje, ale także prace zwarte. Kilkuletnie opóźnienie procesu rozwoju gdańskiej historii wychowania wynikało m.in. z prawie czteroletniej absencji K. Kubika w WSP, spowodowanej jego motywowanymi względami politycznymi aresztowaniem i zwolnieniem z pracy w 1952 r. Zajęcia z historii wychowania prowadzili w tych latach zatrudnieni na stanowiskach zastępcy profesora mgr Bolesław Pieśniarski i mgr Klemens Trzebiatowski¹⁵.

Zainteresowania naukowe pracowników w pierwszym okresie działalności Katedry Historii Oświaty i Wychowania koncentrowały się głównie wokół przeszłości naukowej i oświatowej Gdańska w okresie staropolskim. Wśród problemów badawczych, podejmowanych początkowo przez prof. Kazimierza Kubika, a od połowy lat 60. XX. wieku także przez prof. Lecha Mokrzeckiego, szczególnie miejsce zajmowały wielorako analizowane i naświetlane elementy dorobku naukowego i dydaktycznego Gdańskiego Gimnazjum Akademickiego. Należy podkreślić, że w wielu przypadkach były to badania pionierskie, naświetlające mało dotąd znane osiągnięcia uczonych gdańskich z okresu Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Za sprawą prof. Lecha Mokrzeckiego rozwijał się też nurt badań skupionych na tradycjach nauczania historii w dawnej Rzeczypospolitej.

Już w latach 50., głównie za sprawą Klemensa Trzebiatowskiego, podjęte zostały też dociekania nad społecznymi i politycznymi uwarunkowaniami kształcenia i wychowania dzieci i młodzieży polskiej w okresie zaborów na Pomorzu Gdańskim, Pomorzu Zachodnim i Powiślu. Odrębnym nurtem rozwijały się badania skupione na problematyce tajnych związków młodzieży polskiej uczęszczającej do gimnazjów na Pomorzu Nadwiślańskim w pierwszych latach XX w. Prowadził je z dużą determinacją dr Jerzy Szews. Gdańscy historycy wychowania inicjowali także badania związane z najnowszymi dziejami oświaty i wychowania, zarówno dzieci, młodzieży, jak i dorosłych, tak w ujęciu regionalnym jak i ogólnopolskim. Znaczne osiągnięcia odnotowali zwłaszcza na polu badań nad dziejami wychowania i szkolnictwa morskiego¹⁶.

Tak zarysowany profil badawczy systematycznie ewoluował w dekadzie lat 70. i 80 XX w. Dalsze wzbogacenie problematyki badawczej Zakładu przyniosły lata 90. XX w. oraz początek XXI w. W tym okresie prace badawcze gdańskich historyków

---

¹⁴ Aktywność naukowa tworzących go w omawianym okresie pracowników zaznaczyła się jednak wyraźnie już w połowie lat 50. Potwierdzeniem tego były wystąpienia Kazimierza Kubika i Klemensa Trzebiatowskiego na zorganizowanej w 1954 r. w Gdańsku sesji Polskiej Akademii Nauk w Gdańsku. Por. K. Kubik, *Polskie szkolnictwo prywatne w Gdańsku w XVI–XVIII wieku*, [w:] *Konferencja Pomorska Polskiej Akademii Nauk*, Warszawa 1956; K. Trzebiatowski, *Szkolnictwo i oświata polska na Ziemiach Pomorza Zachodniego w okresie międzywojennym 1918–1939*, [w:] *ibidem*.

¹⁵ B. Pleśniarski na stałe związany był z Uniwersytetem Mikołaja Kopernika w Toruniu, gdzie był zatrudniony w Katedrze Pedagogiki. Por. W. Szulakiewicz, *Historia wychowania w Polsce 1944–1956*, Kraków 2006, s. 61.

¹⁶ Por. L. Mokrzecki, op. cit., s. 515–525; idem, *Historia wychowania w Gdańsku z perspektywy pięćdziesięciolecia (1946–1996)*, „Ars Educandi” 2000, s. 19–33.

wychowania koncentrowały się wokół trzech grup problemów. W obrębie pierwszego obszaru badań uczeni skupiali się na zagadnieniach dotyczących dziejów edukacji historycznej w szkolnictwie europejskim do końca XVI w.; historiografii gdańskiej doby Odrodzenia i Baroku; edukacji w jezuickich i pijarskich kolegiach I Rzeczypospolitej, edukacji elit politycznych oraz dziejów nauki i uczonych, szczególnie jezuitów i profesorów szkół protestanckich, historii rozwoju różnych dyscyplin naukowych w Prusach Królewskich; dziejów dydaktyk niektórych dyscyplin¹⁷. Po 2005 r. ten obszar badawczy wzbogaciły dociekania skupione na filozofii szkolnej w Gdańskim Gimnazjum Akademickim oraz problematyce nauczania filozofii w szkolnictwie gdańskim w okresie staropolskim¹⁸.

Drugi zakres zagadnień podejmowanych przez pracowników Zakładu koncentrował się na nauczaniu języka polskiego w gimnazjach Pomorza Nadwiślańskiego oraz powstających na ich terenie tajnych związków młodzieży polskiej, roli pomorskiej prasy polskiej w dziele wychowania patriotycznego dzieci i młodzieży, udziale rodziny w procesie przeciwstawiania się germanizacji drogą domowego nauczania kultury i historii Polski, strajkach dzieci polskich w szkolnictwie ludowym w Prusach Zachodnich w pierwszych latach XX stulecia¹⁹.

W obrębie trzeciego obszaru badań przedmiotem dociekań stały się m.in. przemiany ideałów wychowawczych na przestrzeni dziejów; kształcenie nauczycieli na poziomie średnim i półwyższym, w tym zwłaszcza w wyższych szkołach pedagogicznych w Polsce w latach 1945–1956, uwarunkowania rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce w latach 1945–1956; system zarządzania oświatą w Polsce na tle innych państw; kształcenie i dokształcanie nauczycieli w krajach Unii Europejskiej; oświata i szkolnictwo mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce w okresie transformacji ustrojowej w Polsce w świetle uwarunkowań prawnych i społecznych po 1989 r.²⁰

Znaczący obszar badań pracowników Zakładu stanowi problematyka edukacji pozaszkolnej i kształcenia dorosłych w Polsce oraz w innych krajach europejskich, w tym zwłaszcza w Szwecji²¹. W jej obrębie podejmowane są badania odnoszące się m.in. do historii polskich uniwersytetów ludowych; dawnej i najnowszej historii szwedzkiej oświaty dorosłych; historii myśli edukacyjnej i współpracy w dziedzinie oświaty dorosłych, uniwersytetów ludowych w polskiej myśli i praktyce pedagogicznej.

Po roku 2005 działalność badawcza Zakładu wzbogacona została o nowe problemy i zagadnienia, takie jak: hermeneutyczny model gdańskiego teatru szkolnego; wielokulturowość i wieloreligijność Gdańska; edukacja elit politycznych w Europie w czasach nowożytnych; dziecko i rodzina w różnych okresach dziejów

¹⁷ Stały się one domeną prof. zw. dr. hab. L. Mokrzeckiego, prof. UG, dr. hab. K. Puchowskiego i dr. J. Taraszkiewiczza.

¹⁸ Prowadzi je mgr Mariusz Brodnicki – doktorant prof. L. Mokrzeckiego, zatrudniony na stanowisku asystenta w Zakładzie Historii Nauki, Oświaty i Wychowania.

¹⁹ Interesowały one głównie dr. J. Szewsa, dr L. Burzyńską-Wentland, dr. T. Maliszewskiego oraz prof. UG, dr. hab. R. Grzybowski.

²⁰ Podejmowali je m.in. prof. UG, dr. hab. R. Grzybowski, dr L. Burzyńska-Wentland i dr J. Żerko.

²¹ Specjalizuje się w niej przede wszystkim dr T. Maliszewski.

społeczeństwa polskiego, w tym w stalinowskim modelu państwa totalitarnego (1945–1956); koncepcje teoretyczne i rozwiązania systemowe w zakresie opieki nad dzieckiem w Polsce w latach 1918–1989; rozwój nauk pedagogicznych w Polsce po roku 1945 ze szczególnym uwzględnieniem Gdańska; polityczno-społeczne uwarunkowania rozwoju szkoły polskiej w dekadzie lat 60. XX w.; rozwój szkół różnych szczebli w poszczególnych miastach i powiatach województwa gdańskiego²².

Wiele uwagi gdańscy historycy wychowania poświęcają kształtowaniu się ideologii wychowawczych w Polsce na przestrzeni dziejów²³, w tym ideologii wychowawczej ruchu piłsudczykowskiemu i pedagogice katolickiej w II Rzeczypospolitej. Zajmują ich także zagadnienia wychowania rodzinnego oraz kształtowania się relacji rodziny i szkoły w polskiej teorii i praktyce edukacyjnej XIX i XX w.; dzieje nauczania domowego w rodzinach polskich od XVIII do początków XX w.; kształtowanie się historii wychowania i jej metodologii oraz pedagogiki ogólnej, teorii wychowania, filozofii wychowania i pedeutologii jako dyscyplin naukowych w Polsce. Nowym wątkiem badawczym są dzieje wychowania gospodarczego społeczeństwa polskiego w okresie zaborów (w tym głównie z terenu zaboru pruskiego) oraz w latach II Rzeczypospolitej.

Ponadto już w pierwszych latach działalności Katedry jej pracownicy zaczęli gromadzić dokumentację oraz organizować bibliotekę zakładową, niezbędną zarówno do prowadzenia prac naukowych, jak i właściwego kierowania seminariami magisterskimi²⁴.

***

Kierunek i postęp badań prowadzonych w Zakładzie Historii Wychowania w znacznym stopniu determinowała osobowość kierownika Katedry, a później Zakładu Historii Oświaty i Wychowania. Warto zatem wskazać nazwiska kierowników Zakładu w okresie pięćdziesięciolecia i przybliżyć ich sylwetki, a także kierunki podejmowanych przez nich badań oraz ważniejsze osiągnięcia naukowe.

Pierwszym wykładowcą historii wychowania w środowisku naukowym Gdańska po 1945 roku był prof. dr Kazimierz Kubik (1910–1986)²⁵. On też został

²² Badania w tym zakresie prowadzą m.in.: prof. UG, dr hab. K. Puchowski, prof. UG, dr hab. R. Grzybowski, dr E. Gorloff, dr L. Burzyńska-Wentland, dr A. Kołakowski, mgr M. Brodnicki i mgr A. Paszkowska.

²³ Specjalizuje się w nich przede wszystkim prof. UG dr hab. K. Jakubiak.

²⁴ Tylko w okresie 1959–1968 zgromadzili specjalistyczny księgozbiór historyczno-pedagogiczny liczący 600 woluminów oraz założyli archiwum obejmujące rękopisy i starodruki dotyczące dziejów oświaty i wychowania na Pomorzu Gdańskim. Ponadto wykonali 9000 zdjęć mikrofilmowych z trudno dostępnych akt i starodruków, opracowali bibliografię historii oświaty i wychowania na Pomorzu Gdańskim za okres XX-lecia PRL. Opracowano też koncepcję utworzenia muzeum historii oświaty – instytucji gromadzącej pamiątki z dziedziny kultury materialnej i duchowej, związane z dziejami oświaty i wychowania. APG WSP, Sprawozdanie z działalności naukowo-badawczej Wydziału Humanistycznego Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Gdańsku za lata 1961–1968, sygn. 1317/145, s. 11–12.

²⁵ K. Kubik, ur. 29 czerwca 1910 r. na ziemi rzeszowskiej, podstawy wykształcenia ogólnego zdobywał w bliskiej jego miejsca urodzenia Dębicy. Kolejnym etapem edukacji były studia w Pedagogium Nauczycielskim w Krakowie, przypadające na lata 1932–1934. Po ich ukończeniu podjął pracę jako nauczyciel szkoły powszechnej i inspektoratu szkolnego

organizatorem i pierwszym kierownikiem początkowo Katedry, a później Zakładu Historii Oświaty i Wychowania UG. Kierował nim nieprzerwanie przez 21 lat aż do przejścia na emeryturę. Postaci prof. K. Kubika warto poświęcić więcej uwagi, tworzył on bowiem w niełatwych dla nauki czasach podwaliny dla rozwoju historii wychowania w Gdańsku.

Tab. 1. Kierownicy Zakładu Historii Nauki, Oświaty i Wychowania Instytutu Pedagogiki UG

Tytuł, stopień naukowy oraz imię i nazwisko	Lata kierowania Zakładem
Prof. dr Kazimierz Kubik	1959–1980
Prof. dr hab. Klemens Trzebiatowski	1980–1983
Prof. dr hab. Lech Mokrzecki	1983–2005
Prof. UG dr hab. Romuald Grzybowski	2005–

Źródło: badania własne

Bezpośrednio po przejściu frontu, w kwietniu 1945 r. K. Kubik przybył do Gdańska w składzie Delegatury Ministerstwa Oświaty (tzw. grupy operacyjnej), działającej pod kierownictwem dra Stanisława Turskiego. Zadaniem grupy była reaktywacja szkolnictwa wszystkich szczebli w mieście – od szkół powszechnych do Politechniki Gdańskiej. Powierzono mu wtedy odpowiedzialne zadanie, jakim było pełnienie roli pierwszego inspektora szkolnego w mieście, a także sekretarza generalnego Politechniki Gdańskiej. Jednak pasją K. Kubika było nie tyle administrowanie oświatą, co podejmowanie badań historyczno-oświatowych, kształcenie studentów oraz stała praca nad własnym rozwojem naukowym. Potwierdzeniem tego było uzyskanie przez niego stopnia naukowego doktora, na podstawie rozprawy *Monografia dzieci rodziców bezrobotnych*, napisanej pod kierunkiem prof. Zygmunta Mysłakowskiego, obronionej w dniu 31 października 1945 r. w Uniwersytecie Jagiellońskim.

W tym czasie na trwałe związał się już z Gdańskiem. W pierwszych latach po wojnie twórczo zaangażował się w pracę dydaktyczno-naukową w Państwowym Pedagogium (1945–1946), a następnie w utworzonej na jego bazie Państwowej Wyższej Szkole Pedagogicznej (od września 1946 r. do sierpnia 1952 r.). Wykładał tu historię wychowania oraz organizował praktyki pedagogiczne studentów²⁶. W sierpniu 1952 r., na fali narastającego terroru politycznego i postępujących w ślad za nim czystek kadrowych w szkołach wyższych²⁷, K. Kubik stał się obiektem

---

w Krakowie. W latach 1935–1939 odbył studia na Uniwersytecie Jagiellońskim i otrzymał dyplom magistra filozofii. W okresie okupacji aktywny w ruchu oporu, żołnierz Armii Krajowej i nauczyciel tajnego nauczania, wraz z prof. Gabrielem Brzękiem organizator Państwowej Komisji Egzaminacyjnej „Kuźnicy” Inspektoratu AK Rzeszów. Pełnił w niej funkcję zastępcy przewodniczącego, wizytatora kompletów tajnego nauczania oraz wykładowcy i egzaminatora z zakresu małej i dużej matury. Por. J. Żerko, *Kazimierz Kubik (1910–1986)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1987, nr 3 (117), s. 301.

²⁶ Równoległe pracował na Politechnice Gdańskiej, w której od kwietnia 1946 r. zatrudniony był jako starszy asystent, a później adiunkt w Katedrze Psychotechniki i Naukowej Organizacji Pracy na Wydziale Mechanicznym. Natomiast od września 1951 r. do sierpnia 1952 r. pracował jako wykładowca na Wydziale Studium Przygotowawczego.

²⁷ R. Grzybowski, *Dobór i wymiana kadry nauczycielskiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Gdańsku w latach 1946–1956*, „Rocznik Gdański” 1998, t. LVIII, z. 2, s. 112–113.

szykan i represji ze strony służb bezpieczeństwa. Zadenuncjowany przez studenta, był przesłuchiwany, a następnie aresztowany przez Urząd Bezpieczeństwa Publicznego²⁸. Po czteromiesięcznych przesłuchaniach został zwolniony z aresztu, ale równocześnie usunięto go z pracy zarówno z WSP, jak i z Politechniki Gdańskiej²⁹. Do działalności naukowo-dydaktycznej w WSP w Gdańsku K. Kubik wrócił w roku 1956 na fali odwilży politycznej. Rozpoczął się wtedy drugi, zasadniczy etap jego intensywnej pracy naukowej, która znalazła odzwierciedlenie w imponującym dorobku naukowym. Na tej podstawie K. Kubik w maju 1959 r. uzyskał tytuł docenta, a następnie w maju 1966 r. tytuł profesora nadzwyczajnego.

Zainteresowania badawcze K. Kubika grupowały się przede wszystkim wokół historii oświaty, kultury i nauki na Pomorzu Gdańskim oraz historii szkolnictwa morskiego³⁰. Punktem wyjścia w jego pracy naukowej stały się zainteresowania polską szkołą prywatną w dawnym Gdańsku³¹. W dalszych dociekaniach skoncentrował się na działalności Gdańskiego Gimnazjum Akademickiego³², poddając ocenie m.in. dorobek wybranych wybitnych profesorów tej szkoły³³. Prowadził też badania naukowe w innych obszarach. Bliska była mu problematyka komeńologiczna, związana recepcją myśli Jana Amosa Komeńskiego na Pomorzu w XVII w.³⁴; analizował problematykę wychowania morskiego w harcerstwie³⁵, rozwoju rzemiosła oraz

²⁸ Z informacji prof. K. Kubika przekazanej magistrantom w połowie lat 70. (wśród których znajdował się autor tego opracowania) wynikało, że przedmiotem donosu do UB był dowcip („wic”, jak to określił Profesor) polityczny opowiedziany studentom na wykładzie.

²⁹ Por. Wspomnienia dr Jerzego Szewsa, pierwszego asystenta i jednego z pierwszych doktorantów K. Kubika, „Zeszyty Naukowe UG, Pedagogika, Historia Wychowania” 1997, nr 25, s. 191.

³⁰ K. Kubik, *Historia szkolnictwa morskiego w Polsce*, Gdańsk 1973; idem: *Szkolnictwo morskie w Polsce XVI–XVII wieku*, [w:] *Materiały z Sesji Komisji Morskiej (w Gdańsku)*, red. E. Górecka, Warszawa 1969, s. 21–34.

³¹ K. Kubik, *Polska szkoła prywatna w dawnym Gdańsku (od połowy XVI do połowy XIX wieku)*, Gdynia 1963.

³² W pionierskiej pracy zatytułowanej: *Gdańskie Gimnazjum Akademickie. Księga pamiątkowa dla uczczenia czterechsetnej rocznicy założenia Gimnazjum Gdańskiego 1558–1958* (Gdynia 1959) znalazły się w większości artykuły K. Kubika, takie jak: *Kalendariologia profesora Pawła Patera*; *Sylwetka Profesora Pawła Patera*; *Rola Gimnazjum Akademickiego w rozwoju nauk ścisłych w Gdańsku*; *Współpraca Gimnazjum Akademickiego z Towarzystwem Przyrodniczym w Gdańsku*. Por. też idem, *Gdańskie Gimnazjum Akademickie*, [w:] *Historia wychowania*, red. Ł. Kurdybacha, t. 1, Warszawa 1965, s. 387–391.

³³ K. Kubik, *Joachim Pastorius gdański pedagog XVII wieku*, Gdańsk 1970; idem, *Daniel Gabriel Fahrenheit – fizyk gdański*, „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne” 1964, nr 12, s. 221–243; idem, *Koncepcje naukowe Henryka Kühna przedstawiciela gdańskiego Oświecenia*, „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne. Filozofia” 1966, z. 2, s. 111–174; idem, *Paweł Pater*, [w:] *Słownik biograficzny pracowników książki polskiej*, pod red. I. Treichel, Warszawa–Łódź 1972, s. 661.

³⁴ K. Kubik, *Wpływ Jana Amosa Komeńskiego na wykształcenie się koncepcji dydaktyczno-wychowawczej na Pomorzu Gdańskim w XVII wieku*, [w:] *Jan Amos Komeński a problemy współczesnej pedagogiki*, pod red. L. Lei, Poznań 1974, s. 9–35.

³⁵ K. Kubik, *Wychowanie morskie harcerstwa polskiego w okresie międzywojennym*, „Studia Pedagogiczne” XXXVII: *Współczesne innowacje w systemie oświaty i wychowania*, pod red. R. Miller, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976, s. 183–190.

życia kulturalnego i społecznego Gdańska w XVI–XIX w. oraz szkolnictwa polskiego w Wolnym Mieście Gdańsku³⁶. Podejmował także badania związane z dziejami szkolnictwa i wychowania na Pomorzu po 1945 r.³⁷

Kierując Katedrą, a później Zakładem Historii Oświaty i Wychowania, prof. K. Kubik wytrwale otwierał nowe pola badawcze³⁸. Jest autorem 211 publikacji naukowych, w tym 6 prac zwartych³⁹. Wypromował 20 doktorów oraz ponad 300 magistrów. Z grona jego doktorantów trzy osoby uzyskały stopień doktora habilitowanego, a jedna – Lech Mokrzecki – tytuł profesora zwyczajnego⁴⁰.

O pozycji naukowej prof. K. Kubika decydowała zarówno ogromna wiedza, liczący się dorobek naukowy, jak i jego patriotyczna postawa, przejawiana zarówno w okresie wojny i okupacji, jak i w trudnych latach PRL. Odzwierciedleniem tego były funkcje pełnione w Uczelni: prodziekana (1962–1964) i dziekana (1964–1968) Wydziału Humanistycznego WSP. Do 1968 r. prowadził też równoległe zajęcia dydaktyczne w UMK w Toruniu, a w latach 1975–1979 w WSP w Słupsku⁴¹.

Współpracownikiem prof. K. Kubika był prof. dr hab. Klemens Żmuda-Trzebiatowski (1913–1983)⁴². W latach 1980–1983 pełnił funkcję kierownika Zakładu Historii Oświaty i Wychowania, przez dwie kadencje był prodziekanem Wydziału Humanistycznego UG, natomiast w latach 1978–1981 piastował stanowisko dyrektora Instytutu Pedagogiki UG.

---

³⁶ K. Kubik, „*Macierz Szkolna*” w *Wolnym Mieście Gdańsku*, „Komunikaty Instytutu Bałtyckiego”, *Studia z dziejów Gdańska 1918–1939*, Gdańsk 1975, s. 185–201; idem, *Gimnazjum polskiej Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939)*, [w:] *Księga pamiątkowa pięćdziesięciolecie założenia Gimnazjum*, pod red. B. Janika, cz. 1, Gdańsk 1976.

³⁷ K. Kubik, *Szkolnictwo województwa gdańskiego w okresie Polski Ludowej (1945–1963)*, „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne” 1965, R. 7.

³⁸ J. Żerko, *Profesor Kazimierz Kubik, pionier, organizator środowiska naukowego historyków oświaty i wychowania w Gdańsku*, [w:] *Oświata, wychowanie i kultura fizyczna w rzeczywistości społeczno-politycznej Polski Ludowej (1944–1989)*, pod red. R. Grzybowski, Toruń 2004, s. 360.

³⁹ Por. m.in.: K. Kubik, *Polska szkoła prywatna w dawnym Gdańsku*, Gdańsk 1963; idem, *Wybór źródeł do dziejów oświaty i nauki Pomorza Gdańskiego w XVII i XVIII wieku*, Gdańsk 1965; idem, *Joachim Pastorius...*; idem, *Historia szkolnictwa morskiego...*; K. Kubik, L. Mokrzecki, *Trzy wieki nauki gdańskiej. Szkice z dziejów XVI–XVIII wieku*, Gdańsk 1969 (wydanie drugie tej pracy, zmienione i poszerzone: *Trzy wieki nauki gdańskiej. Szkice z dziejów od XVI do XVIII wieku*, Wrocław 1976).

⁴⁰ J. Żerko, op. cit., s. 360.

⁴¹ Ibidem, s. 360.

⁴² K. Trzebiatowski urodził się i wychował w rodzinie chłopskiej, w niewielkiej miejscowości w powiecie chojnickim. Po ukończeniu szkoły powszechnej kontynuował naukę w Uniwersytecie Ludowym w Dalkach k. Gniezna, a następnie w seminarium nauczycielskim w Kościerzynie. Jako nauczyciel szkoły powszechnej podjął studia w Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie na kierunku geografii. Kontynuował naukę w okresie okupacji, uczestnicząc równocześnie w pracach Tajnej Organizacji Nauczycielskiej (TON) oraz w akcjach zbrojnych Armii Krajowej. Po zakończeniu II wojny światowej uzyskał na Wydziale Pedagogicznym Wolnej Wszechnicy Polskiej stopień magistra filozofii w zakresie pedagogiki. Równoległe uzyskał też przygotowanie pedagogiczne do nauczania biologii w szkole średniej.

K. Trzebiatowski aktywnie uczestniczył w działalności dydaktycznej i organizacyjnej odbudowującego się po zakończonej wojnie polskiego systemu oświatowego. Powierzano mu odpowiedzialne stanowiska w strukturach systemu kształcenia nauczycieli oraz w nadzorze pedagogicznym. Pełnił m.in. funkcję nauczyciela i dyrektora liceum pedagogicznego w Bytowie, a następnie w Słupsku, inspektora szkolnego w Chojnicach. Brał też udział w organizowaniu Wyższego Kursu Nauczycielskiego ZNP. W latach 1955–1958 zajmował stanowisko kuratora Okręgu Szkolnego w Koszalinie, pełniąc równocześnie funkcję przewodniczącego Wojewódzkiego Komitetu Frontu Jedności Narodu. Równolegle pracował społecznie, m.in. w organizacji powiatowej Związku Nauczycielstwa Polskiego, w organizacjach kulturalnych i spółdzielczych, a także w Towarzystwie Burs i Stypendiów, w którym koncentrował się na udzielaniu pomocy uczącej się i studiującej młodzieży⁴³. Społeczno-polityczny nurt działalności K. Trzebiatowskiego przerwany został w roku 1958, po odkryciu przez władze komunistyczne jego konspiracyjnej działalności w okresie okupacji w strukturach AK. W rezultacie został pozbawiony zarówno stanowiska kuratora, jak i usunięty z PZPR⁴⁴.

W roku 1952 K. Trzebiatowski rozpoczął pracę w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Gdańsku, prowadząc jako zastępca profesora zajęcia z biologii. W kolejnych latach wykładał m.in. psychologię oraz pedagogikę. Jednak jego zainteresowania naukowe, wyraźnie zarysowane jeszcze w trakcie studiów, koncentrowały się wokół zagadnień dotyczących historii szkolnictwa. Potwierdzeniem tego był referat wygłoszony na wspomnianej już Pomorskiej Konferencji PAN w 1954 r. Po powrocie w roku 1958 do roli nauczyciela akademickiego WSP w Gdańsku K. Trzebiatowski skoncentrował się na działalności naukowo-dydaktycznej. Interesowała go zwłaszcza problematyka historyczno-oświatowa, odnosząca się do terenu Pomorza. W 1960 r. na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Warszawskiego uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych na podstawie rozprawy pt. *Oświata i szkolnictwo polskie na Pomorzu Zachodnim w pierwszej połowie XX wieku* (opublikowanej drukiem w 1961)⁴⁵. Odtąd efektywnie łączył obowiązki pracownika naukowo-dydaktycznego, zatrudnionego w Katedrze Historii Oświaty i Wychowania WSP z zadaniami wynikającymi z pełnionych funkcji prodziekana Wydziału Humanistycznego, kierownika Zakładu Praktyk, zastępcy dyrektora oraz dyrektora Instytutu Pedagogiki, a w ostatnich trzech latach pracy kierownika Zakładu Historii Oświaty i Wychowania. Aktywność naukowa K. Trzebiatowskiego zaowocowała początkowo docenturą etatową (1969 r.), a następnie uzyskaniem w roku 1971 stopnia naukowego doktora habilitowanego na podstawie rozprawy *Szkolnictwo powszechne w Polsce w latach 1918–1932* (Wrocław 1970). Praca ta była w tym czasie uznawana za najpełniejszą syntezę badań nad szkolnictwem polskim w okresie międzywojennym. Na podstawie pomnażanego systematycznie dorobku naukowego, w tym książki *Organizacja szkolnictwa w Polsce Ludowej*, K. Trzebiatowskiemu nadano w 1977 r. tytuł profesora nadzwyczajnego.

---

⁴³ K. Kubik, *Klemens Żmuda Trzebiatowski (1913–1984)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1985, nr 1(107), s. 57–62.

⁴⁴ L. Mokrzecki, *Profesor Klemens Trzebiatowski (1913–1984)*, „Zeszyty Naukowe UG. Pedagogika, Historia Wychowania” 1993, nr 21.

⁴⁵ K. Kubik, *Klemens Żmuda Trzebiatowski...*, s. 57–62.

W całym okresie aktywności zawodowej dociekania naukowe prof. K. Trzebiatowskiego koncentrowały się wokół problemów oświaty i wychowania na Pomorzu Zachodnim oraz na terenie Powiśla. Naukowej penetracji poddał on zarówno zasady organizacji szkolnictwa na tym terenie, jak i dyskryminującą Polaków politykę szkolną rządu pruskiego. Podejmował też problemy strajków szkolnych w Prusach Zachodnich w początkach XX w. Ponadto z powodzeniem analizował zagadnienia organizacji szkolnictwa w Polsce w okresie międzywojennym i w latach PRL. Swe ustalenia ukazywał na tle systemów oświatowych w innych krajach europejskich. Brał też aktywny udział w badaniach naukowych rozwijanych w latach PRL w ramach tzw. tematów węzłowych, międzyresortowych i resortowych, zwłaszcza problemów związanych z modernizacją oświaty w tzw. rozwiniętym społeczeństwie socjalistycznym⁴⁶. Przedmiotem dociekań badawczych K. Trzebiatowskiego stali się teoretycy myśli pedagogicznej oraz ideolodzy i politycy, tacy jak W. Lenin oraz F.A. Diesterweg. Zajmowała go także historia ruchu nauczycielskiego w kraju, a szczególnie na Pomorzu. Podejmował wątki badawcze odnoszące się do dokształcania i doskonalenia kadr oświatowych, zwłaszcza w zakresie kierowania i zarządzania oświatą. Potwierdzeniem pracowitości prof. K. Trzebiatowskiego jest około 140 prac naukowych, które składają się na jego dorobek naukowy, wysoko ceniony zarówno przez kolejne pokolenia badaczy dziejów oświaty, jak i studentów⁴⁷.

Prof. K. Trzebiatowski aktywnie uczestniczył też w kształceniu młodej kadry naukowej: wypromował 8 doktorów oraz ponad 200 magistrów; zrecenzował kilkanaście rozpraw doktorskich oraz kilka rozpraw habilitacyjnych. Był członkiem wielu towarzystw naukowych, rad naukowych i instytucji pedagogiczno-oświatowych, m.in. Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN, Instytutu Pedagogicznego, Zespołu Badań Nautologicznych PAN, Komitetu Redakcyjnego „Monografii z Dziejów Oświaty PAN”⁴⁸. Swoistym podsumowaniem postawy i dorobku życiowego prof. K. Trzebiatowskiego może być odnosząca się do Niego uwaga prof. K. Kubika: „We wszystkich poczynaniach – tak administracyjnych, jak i dydaktyczno-oświa-

---

⁴⁶ Z tego zakresu opublikował m.in. *Ekspertyzę istniejącego stanu zarządzania oświatą*, [w:] *Z badań nad zarządzaniem oświatą. Problem węzłowy*, Warszawa 1978; *Czynniki natury organizacyjnej i pedagogicznej warunkujące nowy system kierowania szkołą*, „Studia Pedagogiczne” 1980 i inne.

⁴⁷ K. Trzebiatowski jest autorem około 140 prac naukowych, w tym kilku znaczących książek: *Oświata i szkolnictwo polskie na Pomorzu Zachodnim w pierwszej połowie XX wieku (1900–1939)*, Poznań 1961; *Organizacja i podstawy prawne szkolnictwa*, cz. I, Gdańsk 1964, cz. II, Gdańsk 1966, cz. III, Gdańsk 1968, cz. IV, Gdańsk 1969; *Szkolnictwo powszechne w Polsce w latach 1918–1932*, Wrocław 1970; *Organizacja szkolnictwa w Polsce Ludowej*, Warszawa 1972; *Poradnik organizacyjno-ekonomiczny kierownika szkoły*, Warszawa 1972 (wspólnie z K. Podoskim), wydanie II zmienione, Warszawa 1975; *Oświata i wychowanie w XX wieku (do 1975 roku)*, Gdańsk 1975; *System oświatowy Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej na tle porównawczym (Źródła)*. (Skrypt uczelniany, wspólnie z J. Żerko); *Szkolnictwo w województwie pomorskim w latach 1920–1939*, Wrocław 1986.

⁴⁸ Instytut Pedagogiki UG z okazji jubileuszu 70 rocznicy urodzin poświęcił Mu specjalny numer (13) „Zeszytów Naukowych Wydziału Humanistycznego, Seria Pedagogika, Historia Wychowania”. Znajduje się w nim m.in. bibliografia prac K. Trzebiatowskiego.

towych – cieszył się popularnością i autorytetem zarówno wśród młodzieży, jak i współpracowników⁴⁹.

Grono współpracowników prof. K. Kubika systematycznie powiększali jego uczniowie – doktoranci, którzy w strukturach Zakładu Historii Wychowania uzyskali nie tylko kolejne stopnie naukowe, ale budowali też własną tożsamość naukową. Niewątpliwie najwybitniejszym wśród nich okazał się prof. dr hab. Lech Mokrzecki (ur. w 1935 r.)⁵⁰. W latach 1983–2005 pełnił on funkcję kierownika Zakładu Historii Nauki, Oświaty i Wychowania, w latach 1978–1981 wicedyrektora, w latach 1981–1991 dyrektora Instytutu Pedagogiki UG, w latach 1985–1987 prorektora UG do spraw studenckich.

Pracę w Katedrze Historii Oświaty i Wychowania w WSP L. Mokrzecki podjął w roku 1966⁵¹. Pod kierunkiem prof. K. Kubika przygotował pracę doktorską zatytułowaną *Problematyka nauczania historii w Gdańskim Gimnazjum Akademickim w XVI i XVII wieku*. Tytuł doktora uzyskał w 1967 r., w 1975 r. habilitował się na podstawie rozprawy *W kręgu prac historyków gdańskich XVII w.* (Gdańsk 1974), w 1986 r. uzyskał tytuł profesora nadzwyczajnego na podstawie monografii *Początki wiedzy o morzu w dawnej Rzeczypospolitej. Problematyka morska w nauce gdańskiej doby Baroku i Oświecenia*. W roku 1993 mianowany na stanowisko profesora zwyczajnego. Podstawą decyzji ministra była książka *Tradycje nauczania historii do końca XVI wieku. Wybrane kraje i problemy*. Potwierdzeniem wysokiej pozycji w świecie nauki było nadanie mu w roku 1998 tytułu doktora h.c. Uniwersytetu w Linköpingu⁵².

Prof. L. Mokrzecki przez wiele lat umiejętnie łączył pracę naukową z karierą zawodowego muzyka. Pod kierunkiem prof. K. Kubika rozpoczął intensywną pracę naukową, rezultatem której jest imponujący dorobek⁵³, wyraźnie dzielący się na kilka obszarów badawczych⁵⁴. Pierwszy z nich obejmuje dociekania nad

⁴⁹ K. Kubik, *Klemens Żmuda Trzebiatowski...*, s. 61.

⁵⁰ L. Mokrzecki ur. w 1935 r. w Warszawie, dzieciństwo spędził w Wilnie, skąd w ramach repatriacji trafił wraz z matką do Torunia. Tam uczęszczał do I Gimnazjum i Liceum im. Mikołaja Kopernika. W r. 1951 uzyskał maturę. Równolegle uczył się gry na wiolonczeli w Państwowej Średniej Szkole Muzycznej. Ukończył ją w 1955 r., a następnie podjął studia w klasie wiolonczeli Państwowej Wyższej Szkoły Muzycznej w Sopocie. W latach 1952–1956 studiował historię w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, tam obronił pracę magisterską pt. *Sprawa chłopska w kodeksie Andrzeja Zamojskiego*, napisaną pod kierunkiem prof. Jadwigi Lechickiej. Następnie przeniósł się do Gdańska, gdzie przez dłuższy czas umiejętnie łączył pracę nauczyciela historii, śpiewu i gry na wiolonczeli. W latach 1959–1967 był też wiolonczelistą w Państwowej Operze i Filharmonii Bałtyckiej w Gdańsku.

⁵¹ Por. K. Puchowski, J. Żerko, *Profesor Lech Mokrzecki – badacz dziejów nauki, kultury i oświaty*, [w:] *W służbie historii nauki, kultury i edukacji. Księga pamiątkowa dedykowana Prof. Lechowi Mokrzeckiemu z okazji jubileuszu pięćdziesięciolecia pracy zawodowej*, pod red. R. Grzybowskiego i T. Maliszewskiego, wyd. II poprawione i uzupełnione, Gdańsk 2008, s. 17–24.

⁵² Ibidem, s. 17–24.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Por. *Publikacje Profesora Lecha Mokrzeckiego (lata 1951–2006)*, [w:] *W służbie historii nauki...*, s. 27–60.

nauczaniem historii w Gdańsku⁵⁵. Po latach L. Mokrzecki poszerza swe zainteresowania w tej mierze na teren całej Rzeczypospolitej oraz na wybrane państwa ówczesnej Europy⁵⁶. Drugi nurt badań L. Mokrzeckiego skupia się na problematyce dziejopisarstwa mieszczańskiego w Gdańsku⁵⁷ oraz zagadnieniach metodologicznych. Dopełnieniem dociekań nad rozwojem nauki i kultury w Gdańsku w okresie I Rzeczypospolitej było dzieło napisane wspólnie z K. Kubikiem pt. *Trzy wieki nauki gdańskiej*⁵⁸ oraz starannie opracowane biogramy uczonych gdańskich (Joachima Pastoriusa, Jana Schulza-Szuleckiego oraz Bartłomieja Eckermanna), zamieszczone w *Polskim Słowniku Biograficznym* oraz *Słowniku biograficznym Pomorza Nadwiślańskiego*. Kolejny obszar badawczy w dorobku L. Mokrzeckiego stanowi problematyka morska. Interesowała go zwłaszcza wiedza mieszkańców dawnej Rzeczypospolitej o morzu, skonfrontowana z kształtującymi się w Gdańsku naukowymi zainteresowaniami problematyką morską⁵⁹. Swoistą summą dorobku prof. L. Mokrzeckiego jest książka pt. *Wokół staropolskiej nauki i oświaty. Gdańsk – Prusy Królewskie – Rzeczpospolita* (Gdańsk 2001). Przybliżyła ona jego ustalenia badawcze zawarte dotąd w licznych artykułach naukowych rozproszonych w czasopiśmie i pracach zbiorowych. Dużo uwagi L. Mokrzecki poświęcał także dziejom kultury i oświaty muzycznej w Gdańsku i poza jego granicami⁶⁰.

Pełniąc funkcję kierownika Zakładu⁶¹ L. Mokrzecki znacznie rozszerzył i pogłębił problematykę podejmowanych w jego obrębie dociekań naukowych. Przede wszystkim sam prowadził (i prowadzi) wielowątkowe, intensywne badania naukowe: jest autorem 9 książek, około 450 artykułów, rozpraw i innych publikacji naukowych i ponad 70 publikacji popularnonaukowych poświęconych popularyzacji

---

⁵⁵ L. Mokrzecki, *Studium z dziejów nauczania historii. Rozwój dydaktyki przedmiotu w Gdańskim Gimnazjum Akademickim do schyłku XVII*, Wrocław 1973.

⁵⁶ L. Mokrzecki, *Tradycje nauczania historii do końca XVI wieku. Wybrane kraje i problemy*, Gdańsk 1992.

⁵⁷ L. Mokrzecki, *W kręgu prac historyków gdańskich XVII wieku*, Gdańsk 1974, idem, *Problemy metodologiczne badań nad świadomością historyczną okresu staropolskiego*, [w:] *Świadomość historyczna jako przedmiot badań historycznych, socjologicznych i historyczno-dydaktycznych. Materiały z konferencji naukowej*, red. J. Maternicki, Warszawa 1985, s. 165–169. Por. także L. Mokrzecki, J. Żerko, *Regionalizm w badaniach i nauczaniu historii wychowania*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1989, t. 32, s. 197–203.

⁵⁸ K. Kubik, L. Mokrzecki, op. cit.

⁵⁹ L. Mokrzecki, *Początki wiedzy o morzu w dawnej Rzeczypospolitej. Problematyka morska w nauce gdańskiej doby Baroku i Oświecenia*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1983.

⁶⁰ L. Mokrzecki, *Kontakty artystyczne i naukowe Gdańska z zagranicą w XVI–XVIII wieku*, [w:] *Muzyka w Gdańsku dawniej i dziś*, cz. 2: *Kultura muzyczna Północnych Ziem Polski*, t. 6, pod red. J. Krassowskiego, Gdańsk 1992, s. 7–22; idem, *Polskie Konserwatorium Muzyczne w Gdańsku (1929–1939)*, „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne. Prace Pomorzoznawcze” 1966, nr 13, s. 121–139.

⁶¹ W latach 1978–1981 pełnił funkcję wicedyrektora, a w latach 1981–1991 dyrektora Instytutu Pedagogiki (w wyniku wyborów) w latach 1985–1987 powołany został przez Senat UG na stanowisko prorektora UG do spraw studenckich.

muzyki poważnej⁶². Do tej pory brał udział w około 100 przewodach doktorskich i habilitacyjnych. Pod jego kierunkiem 10 adeptów nauki napisało prace doktorskie⁶³. Ponadto wypromował jednego doktora honoris causa. Prof. L. Mokrzecki jest członkiem wielu krajowych i międzynarodowych organizacji i towarzystw naukowych, a także redakcji wielu periodyków naukowych. Wielokrotnie nagradzany i odznaczany, m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski⁶⁴.

Następcą L. Mokrzeckiego na stanowisku kierownika Zakładu w roku 2005 został prof. UG dr hab. Romuald Grzybowski (ur. 1953 r.).

***

Jednym z pierwszych współpracowników K. Kubika w Katedrze Historii Oświaty i Wychowania był dr Jerzy Szews (ur. 1925)⁶⁵. Na stanowisku asystenta w Katedrze Historii Oświaty i Wychowania J. Szews został zatrudniony we wrześniu 1961 r. Początkowo jego zainteresowania badawcze koncentrowały się wokół problematyki jawnego nauczania języka polskiego w gimnazjach funkcjonujących na terenie zaboru pruskiego. Z tego zakresu pod kierunkiem prof. K. Kubika napisał pracę doktorską zatytułowaną: *Język polski w szkolnictwie średnim Pomorza Gdańskiego w latach 1815–1920*⁶⁶. Po uzyskaniu awansu na stanowisko adiunkta prowadził wykłady i seminaria magisterskie z zakresu historii wychowania. W latach 1967–1987 wypromował ponad 100 magistrów pedagogiki, specjalizujących się w historii oświaty i wychowania.

Tab. 2. Pracownicy Zakładu Historii Oświaty i Wychowania UG zatrudnieni przed 1980 r.

Imię i nazwisko	Tytuł, stopień naukowy	Lata pracy w ZHNOiW
Kazimierz Kubik	Prof. dr	1946–1952; 1956–1986
Klemens Trzebiatowski	Prof. dr hab.	1952–1984
Bolesław Pleśniarski	Mgr, z-ca prof.	1952–1958 (drugi etat)
Jerzy Szews	Dr, adiunkt	1961–1987
Lech Mokrzecki	Prof. zw. dr hab.	1966–2005 (od 2005 emerytura, na części etatu)
Józef Żerko	Dr, adiunkt	1972–2007 (od 2007 emeryt, na godzinach zleconych)

* Źródło: opracowanie własne

⁶² Por. *Publikacje Profesora Lecha Mokrzeckiego...*, s. 27–60.

⁶³ K. Bartnicka, *Jubileusz Profesora Lecha Mokrzeckiego – laudacja w Dworze Artusa w Gdańsku, czerwiec 2005*, [w:] *W służbie historii nauki...*, s. 13–16.

⁶⁴ Z okazji jubileuszu 60 rocznicy urodzin L. Mokrzeckiego współpracownicy z Zakładu Historii Nauki, Oświaty i Wychowania przygotowali księgę pamiątkową pt. *Szlakami przeszłości i czasów współczesnych. Księga ofiarowana Profesorowi Lechowi Mokrzeckiemu z okazji Jego Jubileuszu*, pod red. K. Puchowskiego i J. Żerki (Gdańsk 1996). Okazją do wydania kolejnej książki pamiątkowej był jubileusz pięćdziesięciolecia pracy zawodowej Profesora. Uczniowie i współpracownicy przygotowali z tej okazji tom pt. *W służbie historii nauki...* W pracach zawarto pełną bibliografię prac prof. L. Mokrzeckiego.

⁶⁵ Wielkopolec, urodzony w Gnieźnie w rodzinie urzędnika, ukończył pedagogikę na Uniwersytecie Poznańskim. Jako student IV roku był asystentem prof. Stefana Wołoszyna w Katedrze Pedagogiki. Pod jego kierunkiem napisał też pracę magisterską. Po studiach przez dziesięć lat zdobywał doświadczenie pedagogiczne jako nauczyciel pedagogiki i psychologii w liceach pedagogicznych w Szklarskiej Porębie oraz w Wejherowie.

⁶⁶ Obrona odbyła się 29 czerwca 1967 r.

Już jako dojrzały badacz J. Szews poszerzył swoje zainteresowania badawcze m.in. o problematykę tajnego nauczania języka polskiego, organizowanego w odpowiedzi na całkowitą likwidację (w 1901 r.), nauki tego przedmiotu w pruskich szkołach średnich na Pomorzu Gdańskim. Miejszem zakonspirowanej edukacji języka polskiego i wychowania patriotycznego stały się tajne organizacje samokształceniowe, funkcjonujące pod nazwą Towarzystwa Filomatów Towarzystwa Tomasza Zana. W toku dwudziestoletniej pracy badawczej J. Szews zrekonstruował historię tajnych związków filomackich na Pomorzu w latach 1830–1920. Z tego zakresu opublikował pionierskie prace⁶⁷, w tym dzieło stanowiące ukoronowanie jego wieloletnich badań: *Filomaci pomorscy. Tajne związki młodzieży polskiej na Pomorzu Gdańskim w latach 1830–1920* (Warszawa 1992). Dopełnieniem tego nurtu zainteresowań naukowych są prace biograficzne, obejmujące przede wszystkim sylwetki członków wspomnianych tajnych związków młodzieży gimnazjalnej. W tym cyklu opracował i opublikował ponad 120 biogramów w znaczących słownikach biograficznych⁶⁸.

Ważną dziedzinę działalności naukowej dr J. Szews stanowią prace bibliograficzne, zwłaszcza bibliografia historii oświaty i wychowania na Pomorzu Gdańskim, obejmująca lata 1945–1975⁶⁹. Przygotował też we współpracy z Henrykiem Polaikiem bibliografię prac dotyczących oświaty polskiej w Wolnym Mieście Gdańsku⁷⁰. Ponadto jest autorem bibliografii dorobku naukowego pedagogów gdańskich, w tym K. Kubika, L. Bandury, K. Trzebiatowskiego i W. Frąckowiaka. Kolejnym obszarem badań prowadzonych przez dr J. Szews są dzieje szkół, a przede wszystkim zakładów kształcenia nauczycieli, działających na Pomorzu Gdańskim oraz poza jego granicami w XIX i XX w.⁷¹ Warto podkreślić, że wiele ze swych znaczących prac dr J. Szews napisał już po przejściu w 1987 r. na rentę (z powodu choroby oczu), a następnie na emeryturę. Do roku 2008 opublikował ponad 200 prac, w tym 8 książek⁷².

---

⁶⁷ J. Szews, *Filomaci pomorscy. Księga pamiątkowa*, Wejherowo 1975; idem, *Towarzystwo Tomasza Zana w Rogoźnie 1873–1918*, Rogoźno 1987.

⁶⁸ Por. J. Szews, M. Paluszkiwicz, *Słownik biograficzny członków tajnych towarzystw gimnazjalnych w Wielkim Księstwie Poznańskim 1850–1918*, Poznań 2000; *Słownik biograficzny Ziemi Lubawskiej 1244–2000*, Lubawa 2000. Biogramy publikował także w kolejnych tomach *Polskiego Słownika Biograficznego*, *Słownika biograficznego Pomorza Nadwiślańskiego*, *Słownika pracowników książki polskiej*, *Encyklopedii katolickiej* i innych wydawnictwach.

⁶⁹ J. Szews, *Bibliografia historii oświaty i wychowania na Pomorzu Gdańskim. Publikacje z lat 1945–1963*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” (dalej PHO) 1964, nr 2; *Bibliografia... Publikacje z lat 1964–1967*, PHO 1968, nr 2; *Bibliografia... Publikacje z lat 1968–1975 oraz uzupełnienia za lata 1945–1967*, PHO 1976, nr 4; *Bibliografia historii oświaty i wychowania na Pomorzu Gdańskim. Uzupełnienia*, PHO 1977, nr 2.

⁷⁰ J. Szews, *Bibliografia szkolnictwa i oświaty polskiej w Wolnym Mieście Gdańsku. Materiały i opracowania 1920–1970*, „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne. Pedagogika, Psychologia, Historia Wychowania” 1970, z. 4.

⁷¹ J. Szews, B. Bieszk, *Kształcenie nauczycieli i 350 lat szkolnictwa w Wejherowie*, Wejherowo 1994; J. Szews, *Księga pamiątkowa Państwowego Liceum Pedagogicznego w Szklarskiej Porębie 1947–1957*, Szklarska Poręba 2003.

⁷² Por. m.in.: J. Żerko, op. cit., s. 356–369.

Najmłodszym z grona współpracowników doktorantów prof. K. Kubika jest dr Józef Żerko (ur. 1942)⁷³. W roku 1972 został zatrudniony na stanowisku starszego asystenta w Zakładzie Historii Oświaty i Wychowania. Nawiązana przez J. Żerko w trakcie studiów (za sprawą seminarium magisterskiego) współpraca naukowa z prof. K. Kubikiem zaowocowała napisaną pod jego kierunkiem dysertacją doktorską zatytułowaną: *Kształcenie dorosłych w szkołach ogólnokształcących w województwie gdańskim w latach 1945–1975*⁷⁴. W ślad za tym J. Żerko uzyskał awans na stanowisko adiunkta, które zajmował do 1987 r. W latach 1987–2007 był zatrudniony na stanowisku starszego wykładowcy. W roku 2007 przeszedł na emeryturę.

W trakcie wieloletniej pracy w Zakładzie dr J. Żerko systematycznie poszerzał zakres swoich zainteresowań badawczych. Zajmowała go przede wszystkim problematyka dotycząca różnorodnych uwarunkowań funkcjonowania szkolnictwa ogólnokształcącego dla dzieci, młodzieży i dorosłych na terenie województwa gdańskiego⁷⁵. W tym kontekście podejmował też dociekania nad prawidłowościami demokratyzacji oświaty w Polsce⁷⁶ oraz przybliżał rezultaty współpracy pedagogów gdańskich z uczonymi ze Szwecji⁷⁷. Pod jego redakcją ukazały się prace zbiorowe poświęcone wybranym problemom funkcjonowania oświaty w Polsce od wieku XVI do XXI⁷⁸. Przedmiotem badań J. Żerko stała się problematyka ruchu młodzieżowego, rozwijającego swą działalność na terenie województwa gdańskiego⁷⁹, a także wychowania morskiego młodzieży⁸⁰ oraz resocjalizacji nieletnich⁸¹. Zaznaczył swą obecność

⁷³ Absolwent Liceum Pedagogicznego w Koszalinie (1954), uzupełniał swe wykształcenia w Studium Nauczycielskim w Słupsku, w latach 1963–1967 studia na kierunku pedagogika w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Gdańsku. Przez rok nauczyciel w Szkole Podstawowej na 57 w Gdańsku, w l. 1968–1970 w V Liceum Ogólnokształcącym w Gdańsku–Oliwie. W latach 1970–1972 pełnił funkcje zastępcy dyrektora Szkoły Podstawowej nr 67 w Gdańsku.

⁷⁴ Obrona odbyła się 16 czerwca 1977 r.

⁷⁵ J. Żerko, *Szkolnictwo ogólnokształcące dla pracujących województwa gdańskiego w latach 1945–1975*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1986.

⁷⁶ „S(z)koldem” Project Papers: *Democratization of Education. Experiences from Poland and Sweden*, *Vuxenutbildarcentrum Linköping*, ed. by H. Hovenberg, T. Maliszewski, T. Wojtowicz, J. Żerko, Linköping 1996.

⁷⁷ *Anthology of Social and Behavioural Sciences. 20 Years of Co-operation between the Universities in Linköping and Gdańsk*, ed. by T. Maliszewski, W.J. Wojtowicz, J. Żerko, Linköping 2005.

⁷⁸ *Dzieci, młodzież, dorośli w systemie edukacji (wybrane konteksty)*, [w:] *Studia i badania naukowe „Ateneum – Szkoły Wyższej”*, t. II: *Pedagogika*, red. J. Żerko, Gdańsk 2008; por. także *Szlakami przeszłości i czasów współczesnych*, pod red. K. Puchowskiego i J. Żerko, Gdańsk 1996.

⁷⁹ J. Żerko, *Ruch młodzieżowy w 40-leciu PRL w województwie gdańskim*, [w:] *Studia z dziejów ruchu młodzieżowego. Związek Młodzieży Polskiej w woj. gdańskim*, t. 3, Gdańsk 1985; idem, *Stan badań nad dziejami ruchu młodzieżowego na ziemi gdańskiej*, [w:] *Studia z dziejów ruchu młodzieżowego (Rozprawy, materiały, Przyczyńki)*, t. 1, Gdańsk 1984.

⁸⁰ J. Żerko, *Wychowanie morskie w procesie dydaktyczno-wychowawczym szkoły podstawowej*, „*Nautologia*” 1981, nr 4, s. 25–32; idem, *Problematyka wychowania morskiego w Hufcu Morskim w Gdyni w latach 1928–1946*, [w:] *Studia z dziejów ruchu młodzieżowego (Rozprawy, materiały i przyczyńki)...*, s. 68–84.

⁸¹ J. Żerko, *Resocjalizacja nieletnich przestępców w zakładach poprawczych w Polsce*. Raport w temacie CPBP 08,3, Gdańsk 1990 (maszynopis); idem, *System resocjalizacji nieletnich*

również w obszarze pedagogiki porównawczej⁸². Jego dotychczasowy dorobek naukowy obejmuje ponad 130 pozycji, w tym kilka prac zwartych samodzielnych oraz napisanych wspólnie z prof. K. Trzebiatowskim⁸³. Od przejścia na emeryturę w 2007 r. współpracuje z Zakładem w ramach godzin zleconych, kierując seminareum magisterskim.

W latach 1985–1989 etatowym pracownikiem Zakładu Historii Nauki, Oświaty i Wychowania był tragicznie zmarły dr Henryk Rostek (1952–1989)⁸⁴. Pracę w wymiarze ½ etatu w Zakładzie Historii Nauki, Oświaty i Wychowania podjął w październiku 1983 r. Od roku 1985 był już pełnoetatowym pracownikiem zatrudnionym na stanowisku starszego asystenta⁸⁵. W tym czasie zintensyfikował wysiłki mające na celu własny awans naukowy. Pod kierunkiem doc. dr hab. Ryszarda Borowicza z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu przygotował rozprawę doktorską pt. *Problemy egzystencjalne młodzieży. Studium teoretyczno-poznawcze*⁸⁶. W tym okresie wiele publikował. Interesowały go sprawy młodzieży, głównie natury egzystencjalnej⁸⁷, ale dostrzegał też problemy uczniów mieszkających w internacie⁸⁸. W tym

---

w opinii byłych wychowanków zakładów poprawczych, [w:] *Patologia społeczna wśród dzieci i młodzieży*, pod red. Z. Płoszyńskiego, T. Wróblewskiej, t. II, Słupsk 1993.

⁸² *Kształcenie nauczycieli w wybranych krajach świata*, red. L. Burzyńska, H. Hovenberg, W.J. Wojtowicz, J. Żerko, Gdańsk–Linköping 1998.

⁸³ Pasją dr. J. Żerko jest również działalność organizacyjna. Kierownicze funkcje pełnił jeszcze przed podjęciem pracy w UG, m.in. w Komendzie Koszalińskiej Chorągwi Harcerstwa, w Szkole Podstawowej nr 67 w Gdańsku (zastępca dyrektora). W okresie pracy w Uniwersytecie Gdańskim był m.in. zastępcą dyrektora Instytutu Pedagogiki oraz kierownikiem Studiów Zaocznych Wydziału Nauk Społecznych. Przez dwie kadencje pełnił funkcję prodziekana Wydziału Nauk Społecznych UG.

⁸⁴ Absolwent Technikum Przemysłowo-Pedagogicznego w Gdańsku, w 1973 r. rozpoczął pracę jako wychowawca w internacie Zespołu Szkół Budowlanych w Gdańsku. Po kilku tygodniach zyskał jednak możliwość podjęcia studiów stacjonarnych na kierunku pedagogika szkolna w Uniwersytecie Gdańskim. Okres studiów stał się dla H. Rostka etapem intensywnego rozwoju naukowego. Nie tylko aktywnie uczestniczył w wykładach i seminariach, ale działał też w Studenckim Kole Naukowym Pedagogów. Brał udział w obozach naukowych oraz prezentował rezultaty badań na forum studenckich konferencji naukowych. Po ukończeniu studiów podjął pracę w internacie jednego z ówczesnych zespołów szkół w Gdańsku. Nie zrezygnował jednak z aktywności naukowej. Uczestnicząc w seminariach kadry profesorskiej Instytutu Pedagogiki (początkowo prof. Romany Miller, a następnie prof. L. Mokrzeckiego) przygotował pierwsze publikacje, które ukazały się m.in. w „Problemach Opiekuńczo-Wychowawczych”, „Wsi Współczesnej” i innych periodykach. Przedmiotem jego wczesnych zainteresowań badawczych były zagadnienia związane z rozwojem kultury i edukacji w środowisku wiejskim.

⁸⁵ Por. J. Żerko, *Dr Henryk Rostek (1952–1989)*, „Zeszyty Naukowe UG. Rozprawy i Monografie. Pedagogika, Historia Wychowania” 1991, nr 19, s. 204–206.

⁸⁶ Publiczna obrona odbyła się w dniu 2 lipca 1986 r. w Instytucie Pedagogiki UG.

⁸⁷ H. Rostek, *Młódzież a problemy egzystencji*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1982, nr 3–4; idem, *Egzystencjalne problemy młodzieży*, „Polska Młódzież” 1987, nr 3–4; idem, *Człowiek w poszukiwaniu sensu życia*, „Człowiek i Światopogląd” 1987, nr 6.

⁸⁸ H. Rostek, *Wychowanie przez pracę w internacie*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1980, nr 4; idem, *Uwagi o wychowaniu internatowym*, „Nauczyciel i Wychowanie” 1983, nr 1–2; idem, *Kadry dla internatów*, „Oświata i Wychowanie” 1982, nr 1.

kontekście podejmował badania poświęcone działalności ówczesnych organizacji młodzieżowych⁸⁹. Jako znakomity znawca zagadnień związanych z pracą w internacie wiele uwagi poświęcał przygotowaniu kadr pedagogicznych dla tych placówek⁹⁰. Ogółem w ciągu swego krótkiego życia H. Rostek opublikował 36 artykułów i recenzji.

Trwałym elementem dorobku dr. H. Rostka stała się ekspozycja typu muzealnego w Instytucie Pedagogiki, którą stworzył wspólnie z dr. Jerzym Szewsem i prof. L. Mokrzejcem. W rezultacie Instytut Pedagogiki UG jako jeden z nielicznych w Polsce może poszczycić się „salą tradycji”, w której zgromadzono eksponaty obrazujące rozwój pedagogiki w obrębie WSP i UG oraz oświaty i wychowania na Pomorzu Gdańskim w XIX w XX w.

Przez kilkanaście lat pracownikiem Zakładu była dr Janina Siwoszko (1946–2008)⁹¹. Pracę na stanowisku adiunkta w Zakładzie Historii Nauki, Oświaty i Wychowania podjęła z dniem 1 października 1988 r. Od 1 października 1997 r. zajmowała stanowisko starszego wykładowcy. Z dniem 30 września 2005 r. przeszła na emeryturę. Zmarła niespodziewanie w roku 2008, po krótkiej, ciężkiej chorobie.

Zainteresowania naukowe J. Siwoszko początkowo koncentrowały się wokół problemów organizacji i zarządzania oświatą. Zajmowała ją szczególnie problematyka sprawności zarządzania placówkami oświatowymi i roli pracowników administracji oświatowej w tym procesie⁹². Po przejściu do UG rozszerzyła zakres badań o zagadnienia dotyczące kształcenia kadr pedagogicznych i adaptacji młodych nauczycieli w środowisku szkolnym. Najwięcej uwagi poświęcała problematyce organizacji szkolnictwa w Polsce oraz w innych krajach Europy⁹³. Studia porównawcze, które mocno ją w tym okresie angażowały, zaowocowały wyjazdem naukowym do Wielkiej Brytanii (w ramach wymiany międzynarodowej TEMPUS–ADEPT)⁹⁴.

---

⁸⁹ H. Rostek, *Wychowawcza rola organizacji młodzieżowych*, „Nauczyciel i Wychowanie” 1986, nr 5–6; idem, *Funkcje wychowawcze organizacji młodzieżowych w szkole*, „Kalendarz Nauczycielski” 1987; idem, *Samorząd uczniowski i młodzieżowe organizacje w społeczności szkoły zawodowej*, „Szkoła Zawodowa” 1987, nr 7–8.

⁹⁰ H. Rostek, *Problemy kadrowe burs i internatów*, „Nauczyciel i Wychowanie” 1988, nr 1; idem, *Kadry...*

⁹¹ Absolwentka Liceum Pedagogicznego w Lęborku, ukończyła studia historyczne w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Opolu (1970 r.). Początkowo pracowała w lokalnej administracji oświatowej w Lęborku, a następnie w Gdańsku, pełniąc w niej funkcje kierownicze. W Gdańsku, w połowie lat 70. podjęła pracę w Oddziale Doskonalenia Nauczycieli, a następnie w Centrum Edukacji Teatralnej Dzieci i Młodzieży. W r. 1984 obroniła rozprawę doktorską pt. *Kadra kierownicza oświaty i jej sprawność w zarządzaniu szkolnictwem (na przykładzie Makroregionu Północnego)*, której promotorem był prof. dr hab. Tadeusz Wiloch. Por. Akta osobowe J. Siwoszko. Archiwum Uniwersytetu Gdańskiego

⁹² J. Siwoszko, *Kadra kierownicza oświaty i jej sprawność w zarządzaniu szkolnictwem na przykładzie Makroregionu Północnego*, [w:] *Rozprawy doktorskie z organizacji i zarządzania oświatą (1977–1988)*, Warszawa 1999, s. 167–177.

⁹³ J. Siwoszko, *System zarządzania oświatą w Polsce i w innych krajach Europy. Studium porównawcze*, [w:] *Sprawozdania Gdańskiego Towarzystwa Naukowego 1994*, t. 21, Gdańsk 1995, s. 111–119.

⁹⁴ J. Siwoszko, *Angielski system kształcenia nauczycieli na tle systemów kształcenia nauczycieli w wybranych krajach*, (raport) Gdańsk 1993.

Podejmowała też zagadnienia związane ze szkolnictwem prywatnym⁹⁵ oraz rolą i miejscem szkoły w nowoczesnym społeczeństwie obywatelskim⁹⁶.

Przez wiele lat z Zakładem Historii Oświaty i Wychowania dość ściśle współpracował doc. dr hab. Wiktor Frąckowiak (1932–1987), na co dzień etatowy pracownik Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, a następnie Akademii Wychowania Fizycznego w Gdańsku⁹⁷. W całym okresie aktywnej działalności naukowej podejmował badania skupione wokół problematyki oświaty polskiej w zaborze pruskim. Wiele uwagi poświęcił zwłaszcza roli czasopism polskich w procesie edukacji elementarnej dzieci polskich⁹⁸. Żywo interesowała go też patriotyczna i wychowawcza działalność Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” na terenie Pomorza Gdańskiego⁹⁹. Jego dorobek stanowią 4 książki i kilkadziesiąt artykułów¹⁰⁰.

Osobne miejsce w historii Zakładu zajmują nauczyciele akademicki, którzy na co dzień byli związani etatowo z innymi szkołami wyższymi w Gdańsku. Zatrudnieni na części etatu prowadzili zajęcia dydaktyczne z historii wychowania oraz uczestniczyli w życiu naukowym Zakładu, przyczyniając się do jego dalszego rozwoju. Wspomnieć należy w tym kontekście o dwóch doktorantach prof. K. Kubika: dr. Walentym Aleksandrowiczu oraz dr. Zdzisławie Piątku. Przez kilka lat z Zakładem twórczo współpracował także ówczesny docent Karol Toeplitz.

* * *

W latach 80. XX w. w Zakładzie Historii Nauki, Oświaty i Wychowania podjęli przedstawiciele kolejnego pokolenia badaczy dziejów oświaty¹⁰¹. Od 1 października

⁹⁵ J. Siwoszko, *Z badań nad gdańskim szkolnictwem prywatnym* – referat wygłoszony na Międzynarodowej Konferencji Naukowej pt. „Oświata w okresie przemian ustrojowych w Polsce” zorganizowanej w ramach szwedzko-polskiego projektu „S(z)koldem”.

⁹⁶ J. Siwoszko, *Szkoła w społeczeństwie obywatelskim*, [w:] *Wychowanie a społeczeństwo obywatelskie*, pod red. J. Żebrowskiego, Gdańsk 1994, s. 121–125.

⁹⁷ Na seminarium doktorskim kierowanym przez prof. K. Kubika przygotowywał rozprawę doktorską zatytułowaną *Podręczniki do nauczania języka polskiego na Pomorzu w latach 1862–1918*, obronioną w WSP w Gdańsku w 1973 r. Równoległe prowadził zajęcia z zakresu historii wychowania w Katedrze Historii Oświaty i Wychowania. W dalszych latach zajął się problematyką edukacji narodowej i patriotycznej dzieci polskich na Pomorzu Nadwiślańskim w okresie zaboru pruskiego. Na podstawie monografii *Pedagogiczne aspekty polskiego czasopiśmiennictwa dla dzieci młodzieży na Pomorzu Nadwiślańskim i na Kujawach Zachodnich w okresie działalności rządów Bismarcka 1862–1890* (Bydgoszcz 1979) otrzymał stopień doktora habilitowanego w 1980 r.

⁹⁸ *Wydawnictwa z zakresu elementarnej nauki języka polskiego na Pomorzu Gdańskim w latach 1840–1920*, Gdańsk 1977; idem, *Pedagogiczne tendencje pomorskiej i kujawskiej prasy polskiej dla dzieci i młodzieży w latach 1891–1920*, Bydgoszcz 1981; idem, *Bibliografia polskiego czasopiśmiennictwa dla dzieci i młodzieży na Pomorzu pod zaborem pruskim (1865–1920)*, „Rocznik Gdański” 1976, t. XXXVI, z. 1, s. 189–194.

⁹⁹ Por.: W. Frąckowiak, *Dzieje Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” na Pomorzu Nadwiślańskim w latach 1886–1919*, Gdańsk 1998.

¹⁰⁰ *Bibliografia prac docenta dr hab. Wiktora Frąckowiaka*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego. Pedagogika, Historia Wychowania” 1988, nr 18, s. 153–157.

¹⁰¹ W tej części opracowania ograniczam się do przedstawienia podstawowych danych o rozwoju naukowym pracowników Zakładu, dla których Uniwersytet Gdański jest obecnie podstawowym miejscem zatrudnienia.

1980 r. na stanowisku asystenta zatrudniono mgr Witolda Wierzbickiego¹⁰², od 1 stycznia 1981 r. mgr Romualda Grzybowskiego¹⁰³. W związku z restrukturyzacją uczelni w pierwszej połowie lat 80. do grona pracowników Zakładu dołączył mgr Jerzy Szmytka, pedagog związany dotąd z Zakładem Technicznych Środków Nauczania¹⁰⁴. Z dniem 1 października 1983 r. pracę w Zakładzie podjął mgr Kazimierz Puchowski¹⁰⁵, 1 października 1986 r. na stanowisku adiunkta zatrudniona została mgr Lidia Burzyńska-Wentland¹⁰⁶, a od 1 września 1987 r. członkiem Zakładu został mgr Jacek Taraszkiewicz¹⁰⁷. Przez kilka lat, z przerwami na urlop macierzyński, asystentką w Zakładzie była mgr Małgorzata Lachowicz-Strugała¹⁰⁸. Natomiast 1 października 1990 r. etatowym pracownikiem Zakładu został mgr Tomasz Maliszewski¹⁰⁹.

Najmłodsze stażem pokolenie badaczy podjęło pracę w Zakładzie już w XXI w. Są to: mgr Mariusz Brodnicki (od 1 października 2004 r.), dr Andrzej Kołakowski (od

---

¹⁰² Po uzyskaniu stopnia doktora nauk humanistycznych (w czerwcu 1987 r.) z dniem 30 września 1988 r. przeszedł do pracy w szkolnictwie średnim w Gdańsku.

¹⁰³ Stopień doktora uzyskał 13 marca 1987 r. na Wydziale Humanistycznym UG, na podstawie pracy pt. *Problematyka kształcenia nauczycieli na poziomie średnim w województwie gdańskim w latach 1945–1975*, promotor prof. Lech Mokrzecki. Z dniem 30 września 1988 r. zrezygnował z pracy w UG. Po dwuletnim okresie działalności w sektorze prywatnym, 15 września 1990 r. został zatrudniony w Akademii Wychowania Fizycznego w Gdańsku w Zakładzie Pedagogiki. W tym czasie współpracował z Zakładem Historii Nauki, Oświaty i Wychowania na niwie dydaktycznej i naukowej. W 2000 r. habilitował się na Wydziale Nauk Społecznych UG na podstawie dorobku naukowego i pracy pt. *Wyższe szkoły pedagogiczne w Polsce w latach 1946–1956* (Gdańsk 2000). W latach 2002–2005 kierował Katedrą Nauk Humanistycznych AWFIS w Gdańsku. Od 1 października 2005 r. przeszedł do Uniwersytetu Gdańskiego, obejmując kierownictwo Zakładu Historii Nauki, Oświaty i Wychowania. W wyniku wyborów 1 września 2008 r. objął stanowisko dyrektora Instytutu Pedagogiki UG.

¹⁰⁴ Został zatrudniony na stanowisku wykładowcy, prowadził zajęcia z przedmiotu pedagogika na studiach nauczycielskich. Od 1 października 2006 r. na emeryturze.

¹⁰⁵ Stopień doktora nauk humanistycznych uzyskał w 1990 r. na Wydziale Humanistycznym UG na podstawie pracy pt. *Edukacja historyczna w jezuickich kolegiach Rzeczypospolitej (1765–1773)*, promotor prof. Lech Mokrzecki. W 2008 r. habilitował się na Wydziale Nauk Społecznych UG na podstawie dorobku i pracy pt. *Jezuickie kolegia szlacheckie Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Studium z dziejów edukacji elit* (Gdańsk 2007). W latach 1993–1999 pełnił funkcję prodziekana Wydziału Nauk Społecznych UG.

¹⁰⁶ Stopień doktora nauk humanistycznych uzyskała na Wydziale Nauk Społecznych UG 11 maja 1995 r. na podstawie dysertacji pt. *Strajki szkolne w Prusach Zachodnich w latach 1906–1907 i stosunek do nich społeczeństwa polskiego*, promotor prof. J. Borzyszkowski.

¹⁰⁷ W 1995 r. na Wydziale Nauk Społecznych UG uzyskał stopień doktora na podstawie pracy pt. *Nauczanie historii w szkolnictwie pijarskim w okresie staropolskim*, promotor prof. L. Mokrzecki. W latach 1999–2002 prodziekan Wydziału Nauk Społecznych UG, w latach 2002–2008 prorektor do spraw studenckich Uniwersytetu Gdańskiego.

¹⁰⁸ Odeszła z Zakładu z dniem 30 września 2005 r.

¹⁰⁹ Stopień doktora nauk humanistycznych uzyskał na Wydziale Nauk Społecznych 19 maja 1999 r. na podstawie dysertacji pt. *Kierunki działalności uniwersytetów ludowych w Szwecji (1868–1996)*, promotor prof. Lech Mokrzecki.

12 lutego 2006 r.)¹¹⁰, dr Elżbieta Gorloff (od 1 października 2007 r.)¹¹¹ oraz mgr Anna Paszkowska (od 1 listopada 2006 r.). W latach 2005–2008 na stanowisku asystenta była zatrudniona mgr Zofia Anikej¹¹². Znaczącym wzmocnieniem kadrowym Zakładu okazało się pozyskanie z dniem 1 października 2007 r. prof. UG dr hab. Krzysztofa Jakubiaka z Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego z Bydgoszczy¹¹³. Ponadto w skład Zakładu wchodzi prof. dr hab. Marcin Tomczak, prorektor Akademii Muzycznej w Gdańsku, dyrygent chóru Uniwersytetu Gdańskiego.

Tab. 3. Pracownicy Zakładu Historii Nauki, Oświaty i Wychowania w roku akad. 2007/2008

Imię i nazwisko	Tytuł, stopień naukowy	W Zakładzie od
Romuald Grzybowski kier. Zakładu	Prof. UG, dr hab.	1.01.1981–30.09.1988; od 1.10.2005
Kazimierz Puchowski	Prof. UG, dr hab.	1.10.1983 r.
Krzysztof Jakubiak	Prof. UG, dr hab.	1.10.2007 r.
Lidia Burzyńska-Wentland	Dr, adiunkt	1.10.1986 r.
Jacek Taraszkiewicz	Dr, adiunkt	1.09.1987 r.
Tomasz Maliszewski	Dr, adiunkt	1.10.1990 r.
Mariusz Brodnicki	Dr, adiunkt	1.10.2004 r.
Anna Paszkowska	Mgr, asystent	1.11.2006 r.
Andrzej Kołakowski	Mgr, asystent	12.02.2007 r.
Elżbieta Gorloff	Dr, adiunkt	1.10.2007 r.
Zofia Anikej	Mgr, asystent	1.11.2005 r. –do 30.06.2008 r.
Lech Mokrzejcki	Prof. dr hab. (godz. zlec.)	emeryt
Józef Żerko	Dr (godz. zlec.)	emeryt

Źródło: opracowanie własne

***

Zakład Historii Nauki, Oświaty i Wychowania Uniwersytetu Gdańskiego w roku 2009 obchodzi pięćdziesięciolecie swego istnienia. „Poważny” wiek tego naukowego jubilatą nie oznacza zwolnienia tempa realizowanej w jego obrębie działalności naukowej i dydaktycznej. Jak w każdym organizmie żywym, dokonują się nim ciągłe zmiany, zarówno w obsadzie kadrowej, jak i w zakresie podejmowanej problematyki

¹¹⁰ Stopień doktora nauk humanistycznych uzyskała na Wydziale Nauk Społecznych UG w dniu 6 grudnia 2006 r. na podstawie pracy pt. *System instytucjonalnej opieki całkowitej nad dzieckiem w Polsce w latach 1945–1956 i jego realizacja w domach dziecka w województwie gdańskim*, promotor prof. UG Romuald Grzybowski.

¹¹¹ Stopień doktora uzyskała na Wydziale nauk Społecznych UG 1 lutego 2007 r. na podstawie pracy pt. *Szkolnictwo w Lęborku w latach 1945–1989*, promotor prof. UG Romuald Grzybowski.

¹¹² Po wyjeździe do Irlandii zrezygnowała z pracy naukowej w Zakładzie.

¹¹³ Stopień doktora nauk humanistycznych uzyskała na Wydziale Humanistycznym UG w roku 1986 na podstawie dysertacji pt. *Udział społeczno-pedagogicznych i kulturalnych wydawnictw sanacyjnych w kształtowaniu doktryny wychowania państwowego w Polsce*, przygotowanej pod kierunkiem doc. dr hab. Wiktora Frąckowiaka. W 1997 r. habilitował się na Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu na podstawie dorobku naukowego i pracy pt. *Współdziałanie rodziny i szkoły w pedagogice II Rzeczypospolitej* (Bydgoszcz 1997).

badawczej. Mają one jednak charakter ewolucyjny, obok problemów stanowiących kontynuację kierunków dociekań twórców Zakładu pojawiają się nowe kierunki badań. Niezmiennie pozostają zasady pracy naukowej, w tym zwłaszcza wysokie wymagania wobec własnych prac badawczych, zaangażowanie w proces kształcenia oraz życzliwość wobec studentów. Corocznie pracownicy Zakładu publikują kolejne książki i artykuły naukowe, uczestniczą w konferencjach naukowych, a niektóre z nich także organizują. Wśród badaczy młodszego pokolenia żywa jest pamięć o dorobku zarówno prof. K. Kubika, jak i prof. K. Trzebiatowskiego. W pracy Zakładu aktywnie uczestniczą prof. L. Mokrzecki oraz dr J. Żerko. Konsoliduje to pracowników Zakładu i stwarza przesłanki do dalszej twórczej pracy naukowo-dydaktycznej.

Department of History of Science, Education and Upbringing of the University of Gdańsk in years 1959–2009

Abstract

The origins of the Department of History of Science, Education and Upbringing in the Institute of Pedagogy of the University of Gdańsk date back to the second half of the 1950s. Starting studies in pedagogy in the then Higher Pedagogical School in Gdańsk in 1958 triggered activities aiming at the creation of an organizational structure that would guarantee the adequate course of studies and scientific development of the staff. One of those activities was the creation, in 1959, of the Chair of History of Education and Upbringing, which was renamed as the Department of History of Education and Upbringing in the beginning of 1970s.

The first head of the Chair, and then the Department was Professor Kazimierz Kubik. After his retirement in 1980, the Department was directed by Professor Klemens Trzebiatowski. In years 1983–2005, the head of the Department was Professor Lech Mokrzecki. Since 2005, the Department has been directed by a University of Gdańsk Professor, Romuald Grzybowski.

For over half a century, the staff of the Department have conducted intensive scientific research, originally only locally and regionally, and with time also nationally and internationally. Numerous books, articles and scientific conference papers are material evidence of the scientific activity of the scientific-didactic staff of the Department, and so are the scientific conferences organized or co-organized by some of the Department researchers. Another proof of the Department's vitality is the participation of its employees in the process of training and developing new academic staff.

The realization of the ambitious scientific-didactic tasks, undertaken by the Department staff over the five decades, was favoured by factors such as stability of the academic staff combined with its systematic refreshing, good interpersonal relations in the Department, and most of all the creative personalities of the successive heads. Owing to this, the Department has not only survived, but is dynamically developing. This is confirmed by new scientific publications and the scientific development of the Department's staff.